

УДК 82.[133.1]

DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2023.2.2>

**«ПЕРЕСТУПИ МЕЖУ ОТОРОПІННЯ...» :
КОНОТАТИВНИЙ ТОНУС ТВОРІВ МИТЦІВ-ІНОФОНІВ
(НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛ АГОТИ КРІСТОФ)**

Олена Зінченко

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземної філології
Одеського національного технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-6433-1296
e-mail: olena.zinchenko@ukr.net

Тетяна Коляда-Березовська

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин, суспільних комунікацій та ІТ-права
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-8470-7705
e-mail: kobertanya@gmail.com

Анотація. У контексті революційного характеру змін у загальнонауковій парадигмі сучасної філологічної думки та пов'язаною з цим проблемою пізнання у всіх видах дискурсу конкретного історичного періоду автори аналізують творчість сучасної швейцарської франкомовної письменниці Аготи Крістоф, яка є своєрідним віддзеркаленням нової епохи – креатологічної або культурно-творчої епохи, що позначена одночасним існуванням кількох, «голографічно вкладених». У фокусі дослідницької уваги перебувають художні тексти як специфічна форма організації мовленнєвої діяльності, тому мета цієї статті полягає у висвітленні результатів аналізу авторських концептів, що здатні «випромінювати» конотативні пучки, презентуючи ідентичність митця, котрий, прийнявши іншу, чужу культуру й мову, побудував у своїх творах інтенціональний, можливий світ семантики. Йдеться про складність і водночас цінність визначення ідіостилу, характеру творення художнього факту автором, котрий свій внутрішній світ думок і почуттів, зв'язок «найбуденнішого із закономірностями руху всесвітнього» транслює не рідною, а іншою мовою. Акцентується важливість вивчення текстів-творів, у яких такі компоненти, як тропи, лексико-семантичні та логіко-синтаксичні конструкції, породжені носієм іншої ментальності, і саме доробок Аготи Крістоф дозволяє злити дослідження мови та літератури під єдиним кутом зору – семіотичним. Наголошується важливість розуміння, що реальність глобалізованого світу вимагає паритету сторін у творчому кроскультурному діалозі, який ґрунтується на комунікативній здібності, адже в ній відображаються мовні навички та способи символічного вербального вираження. Підсумовується, що специфіка літературних творів мистецтва – у відбитті етнокультурної самоідентифікації творчої особистості, у координації кроскультурних відмінностей у діалоговій формі, результатом якої є формування відкритого літературно-культурно-комунікативного простору, що постає як «діалог текстів», створюючи нові значення/розуміння та когнітивні зв'язки, генеруючи творчі тенденції, які ведуть до зміни конотативного тону сьогодення.

Ключові слова: дискурсивна парадигма, мовленнєва діяльність, доробок Аготи Крістоф, ідіостиль, ідентичність.

**“CROSS THE LINE OF DUMFOUNDNESS...”:
THE CONNOTATIVE TONE OF WORKS BY FOREIGN LANGUAGE WRITERS
(ON THE EXAMPLE OF AGOTA KRISTOF’S NOVELS)**

Olena Zinchenko

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Philology
Odesa National University of Technology
Kanatna street, 112, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6433-1296
e-mail: olena.zinchenko@ukr.net*

Tetiana Koliada-Berezovska

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Relations,
Public Communications and IT-law
State University of Intelligent Technologies and Telecommunications
Kuznechna street, 1, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8470-7705
e-mail: kobertanya@gmail.com*

Abstract. *In the context of the revolutionary nature of changes in the general scientific paradigm of modern philological thought and the related problem of cognition in all types of discourse of a particular historical period, the authors analyse the work of the contemporary Swiss French-speaking writer Agota Kristof, which is a kind of reflection of a new era – the creatological or cultural-creative era, marked by the simultaneous existence of several “holographically nested” epochs.*

The focus of the research is on literary texts as a specific form of organisation of speech activity, so the purpose of this article is to highlight the results of the analysis of authorial concepts that are able to “radiate” connotative bundles, presenting the identity of the artist who, having adopted another, alien culture and language, has built an intensional, possible world of semantics in his works.

We are talking about the complexity and, at the same time, the value of defining an idiostyle, the nature of creating an artistic fact by an author who conveys his inner world of thoughts and feelings, the connection of “the most ordinary with the laws of the world movement” in a language other than his native one.

Authors highlight the importance of studying texts in which such components as tropes, lexical-semantic and logical-syntactic constructions are generated by a carrier of a different mentality, and it is the work of Agota Kristof that allows us to merge the study of language and literature from a single perspective – the semiotic one.

The importance of understanding that the reality of the globalized world requires the parity of the parties in a creative cross-cultural dialogue, which is based on communicative ability, because it reflects language skills and ways of symbolic verbal expression, is emphasized.

It is concluded that the specificity of literary works of art lies in the reflection of the ethno-cultural self-identification of the creative personality, in the coordination of cross-cultural differences in a dialogue form, which results in the formation of an open literary, cultural and communicative space that appears as a “dialogue of texts”, creating new meanings/understandings and cognitive connections, generating creative trends that lead to a change in the connotative tone of the present.

Key words: *discursive paradigm, speech activity, works of Agota Kristof, idiostyle, identity.*

Постановка проблеми. Проблемне поле сучасної філологічної науки конгруентне процесам зміни у загальнонауковій парадигмі: від докси про те, що людина володіє мовою, до епістемного ранжування мови, яка володіє людиною, а відтак, до актуалізації сукупності векторів пізнання у всіх видах дискурсу конкретного історичного періоду. Огляд літератури свідчить про поширену думку на користь

революційного характеру змін у загальнонауковій парадигмі, звідси й характеристики когнітивної парадигми, дискурсивної парадигми, комунікативної парадигми. Своєрідною ілюстрацією до зазначеного вважаємо думку дослідників провідного японського аналітичного центру – Інституту Номура (Nomura Research Institute – NRI), що нині на зміну індустріальній і вже інформаційній

епосі приходить нова епоха – творчості, що позначена одночасним існуванням кількох епох, які «голографічно вкладаються у якісно нову *креатологічну*, або культурно-творчу епоху» [1]. Це зумовлює дослідницьку увагу філологів-лінгвістів, літературознавців не стільки до різнорівневих конструктів мови, скільки до *мовленнєвої діяльності*, що акцентує зміну предмета досліджень: замість системи як ієрархії елементів – взаємодія елементів системи в комунікації; замість «мови як такої, у собі» – «мова у взаємодії із середовищем».

Мета і завдання статті. Саме у руслі зазначеного вище розуміння загальнонаукової проблеми і креатологічної епохи перебуває наше дослідження, *предмет* якого становить текстова творчість Аготи Крістоф, швейцарської франкомовної письменниці другої половини ХХ століття, і, відповідно, *завданням* є визначення ідіостиллю, характеру творення нею художнього факту. У цьому зв'язку *мета* нашої статті – висвітлення результатів аналізу авторських концептів, що «випромінюють» конотативні пучки, презентуючи ідентичність митця, котрий прийняв іншу, чужу культуру, мову і побудував інтенціональний, можливий світ семантики у своїх творах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки художні тексти розглядаються нами як комунікативні акти, ми фокусуємось на дослідженні дискурсу як специфічної форми організації мовленнєвої діяльності, зокрема, акцентуємо важливість вивчення текстів-творів авторів, які свій внутрішній світ думок і почуттів, зв'язок «найбуденнішого із закономірностями ... руху всесвітнього» [2, с. 11] «трансляють» не рідною, а іншою мовою; творів, у яких такі компоненти, як тропи, лексико-семантичні та логіко-синтаксичні конструкції, породжені носієм іншої ментальності, духом креатологічності. Це пояснює вибір художнього матеріалу для філологічного аналізу – доробок Аготи Крістоф, що дозволяє злити дослідження мови та літератури під єдиним кутом зору – семіотичним.

Агота Крістоф, швейцарська франкомовна письменниця, яка займає дещо особливе місце в просторі літератури французької мови. Потрапивши до французької Швейцарії в 1956 році як біженка з Угорщини, Агота живе в цій країні, яка прийняла її з родиною,

багато років працює робітницею на фабриці і вивчає французьку мову. До еміграції на батьківщині Агота пробувала себе в літературній діяльності, писала вірші.

У сімдесяті роки ХХ ст. Агота Крістоф починає писати французькою мовою спочатку для театру. У 1986 році виходить друком її перший прозовий твір – роман «Товстий зошит», який приніс Аготі успіх та премію Асоціації письменників французької мови. Він став першою частиною трилогії: «Доказ» (1988), «Третя брехня» (1991). Основні теми трилогії – дитинство під час війни, страждання та біль втрат, руйнація ідентичності, еміграція. В наступних романах «Вчора» (1995), «Неписьменна» (2004) все чіткіше виявляється головна тема творчості Аготи Крістоф – *ідентичність*, яку письменниця розкриває у зв'язку з іншими: історією своєї країни, політичними репресіями, війною, поневіряннями, *вимушеним навчанням мови, яку вона не вибирала*, яку називала «ворожою» [3, с. 21], яка «була нав'язана їй долею, випадковістю, обставинами», [Цит. за 4] мови чужини, розлуки, самотності, протистояння, тамування болю у письмі.

Принагідно зазначимо: у сучасній плюралістичній та мінливій реальності неможлива комунікація культур через нав'язування точок зору, насильницьке переконання та диктат. Реальність глобалізованого світу вимагає паритетної участі сторін у *творчому кроскультурному діалозі*, який ґрунтується на комунікативній здібності, вихованій із самого раннього дитинства, адже в ній відображаються сприйняті у сім'ї та близькому оточенні мовні навички та способи символічного вербального/невербального вираження [5, с. 145], що характерні як для окремих культур, так і особисто для кожного з учасників комунікативної події.

Загальновідомим є факт, що специфіка літературних творів мистецтва – у віддзеркаленні етнокультурної самоідентифікації творчої особистості, у координації кроскультурних відмінностей у діалоговій формі, результатом якої є формування відкритого літературно-культурно-комунікативного простору, що постає як «діалог/полілог текстів» [6]. Однією з настанов автори статті вважають принцип «жити разом, залишаючись різними», що має величезний позитивний потенціал. Його реалізація може бути успішною

лише за умов збереження історичного наслідування у формуванні діалогового мислення в мультикультурному суспільстві. Кроскомунікативна інтеракція в режимі діалогу призводить до утворення атмосфери консенсусу, в якій врівноважена раціональність переважає над конфліктними тенденціями [7, с. 96].

Виняткова чутливість Аготи Крістоф до різних і навіть контрастних культурних стимулів дається взнаки у збірці новел «Все одно», що була опублікована у 2005 році, і вже повною мірою свідчить про сформований індивідуальний стиль письменниці: міні-

малістично стриманий, внутрішньо напружений, точний, щільний; короткі та прості за структурою фрази, влучні слова, іронія, подеколи «чорний» гумор.

Власне, саме мінімалізм, зовнішня простота мовного оформлення, вкрай обмежене використання тропів та стилістичних фігур стали особистим стилістичним прийомом Аготи Крістоф, який робить її тексти особливими та впізнаваними.

Приміром, уривок з тексту однієї з новел збірки «Все одно» та наш переклад українською мовою:

Chez moi

Est-ce que ce sera dans cette vie ou dans une autre ?

Je rentrerai chez moi.

Dehors, les arbres hurleront, mais ils ne me feront plus peur, ni les nuages rouges, ni les lumières de la ville.

Je rentrerai chez moi, un chez-moi que je n'ai jamais eu, ou trop loin pour que je m'en souviens, parce qu'il n'était pas, pas vraiment chez moi, jamais.

Demain j'aurai ce chez-moi, enfin, dans un quartier pauvre d'une grande ville. Un quartier pauvre, car comment devenir riche de rien, quand on vient d'ailleurs, de nulle part, et sans désir de devenir riche ?

Вдома

Це буде в цьому житті чи в іншому?

Я піду додому.

Зовні дерева будуть вити, але вони вже мене не лякатимуть, ні червоні хмари, ні міські вогні.

Я піду додому, до дому, якого я ніколи не мала, або мала занадто давно, щоб я його пам'ятала, бо його не було, насправді ніколи, ніколи.

Завтра я матиму цей дім, нарешті, у бідному кварталі великого міста. Бідному кварталі, бо як можна збагатитися з нічого, коли приїжджаєш звідки-небудь, звідкись і без бажання розбагатіти?

Фрагм. 1. Новела «*Chez moi*» / «*Вдома*» зі збірки «*Все одно*»

Нагадаємо, що за гіпотезою Е. Сепіра та Б. Уорфа, мова певним чином структурує національне буття, культурна та історична своєрідність нації немислима поза кодом, тобто поза мовою. Гадаємо, що цей зв'язок відбувається через посередництво функціонального мовленнєвого стилю. Саме він найяскравіше відбиває механізм мислетворення й психологію почуття, будучи пов'язаним із можливостями мови, котра, як відомо, генетично закладена в людині, закорінена в її національній ментальності.

Так, новелу «*Chez moi* / *Вдома*» (Фрагм. 1) характеризує лапідарність висловлювань, безапеляційність, короткі речення, котрі ніби відрубані одне від одного, що свідчать про надзвичайну концентрацію думки й почуттів – концентрацію, яка навпрост зумовлена їхнім

драматизмом. Ця властивість істотно відрізняє ідіостиль Аготи Крістоф від переважних принципів побудови сучасних текстів, для котрих характерні довгі періоди, залучення до єдиного синтаксичного потоку різносмыслових елементів. Можна припустити, що це – спроби митців відтворити єдність буття.

Якщо так, то треба визнати, що у новелах Аготи Крістоф бачимо буття розірване, дисгармонійне, загадкове, тривожне, де концепти «*червоні хмари*», «*товсті жінки*», «*голі діти*», «*п'яний чоловік, що впав у потік*», «*покинутий та не віднайдений «дім» в «бідному кварталі великого міста*», «*нескінченні темні вулиці, завіяні вітром*», «*старий будинок*», «*життя як «поганий сон»*», «*потяги «без рейок»*», «*без надії*», «*що летять «крізь мертві поля*», «*хлопчик, який дивиться на*

луну, а бачить майбутнє», «бежево-золотиста пума, яка їсть тільки душі», «канал, що навкруги міста і яким кружляють мерці, наче душі минулого», «чиста вода спо-

кути» породжують конотативні ряди, згідно з їх естетичною природою та індивідуальним чуттям митця, навіть якимись його інтимно-сугестивними механізмами.

Dans une grande ville, car dans les petites villes n'ont que quelques maisons de déshérités, seules les grandes villes possèdent des rues et des rues sombres à l'infini où se tapissent des êtres semblables à moi.

Dans ces rues, je marcherai vers ma maison. Je marcherai dans ces rues fouettées par le vent, éclairées par la lune.

Des femmes obèses, prenant le frais, me regarderont passer sans mot dire. Moi, je saluerai tout le monde, remplie de bonheur. Des enfants presque nus rouleront dans mes jambes, je les soulèverai en souvenir des miens qui seront grands, riches, et heureux quelque part. Je les caresserai, ces enfants de n'importe qui, et je leur offrirai des choses brillantes et rares. Je relèverai aussi l'homme ivre, tombé dans le ruisseau, je consolerai la femme qui court, hurlant dans la nuit, j'écouterai ses souffrances, la calmerai.

У великому місті, оскільки в маленьких містечках є лише кілька будинків для нужденних, тільки у великих містах є нескінченні темні вулиці, де ховаються такі, як я.

По цих вулицях я піду до свого будинку. Я пройдусь цими вулицями, завіяними вітром, освітленими місяцем.

Товсті жінки, що вийшли подихати свіжим повітрям, будуть спостерігати, як я проходжу, не кажучи ні слова. Я привітаю всіх, наповнена щастям. Майже голі діти будуть котитися в моїх ногах, я підніму їх на згадку про своїх, які будуть десь дорослими, багатими і щасливими. Я погладжу їх, цих дітей будь-кого, і дам їм блискучі та рідкісні речі. Я також підберу п'яного чоловіка, що впав у потік, втішу жінку, яка біжить, кричачи вночі, вислухаю її страждання, заспокою.

Фрагм. 2. Новела «Chez moi» / «Вдома» зі збірки «Все одно»

Тексти Аготи Крістоф, як ми встановили, є відкритим дискурсом, з великим конотативним потенціалом, тому можемо лише попередньо накреслити ті світовідчуттєві чинники, котрі, на наш погляд, стоять сьогодні за особливостями письменницького синтаксису.

Під час перекладу ми намагалися як найточніше передати визначені нами мовно-стилістичні особливості тексту новели, які, на нашу думку, значною мірою зумовлені перш за все вимушеними відносинами авторки з французькою мовою, як це чітко простежується на прикладі (Фрагм. 3):

Arrivée chez moi, je serai fatiguée, je me coucherai sur le lit, n'importe quel lit, les rideaux flotteront comme flottent les nuages. Ainsi le temps passera.

Et sous mes paupières, passeront les images de ce rêve mauvais que fut ma vie.

Mais elles ne me feront plus mal.

Je serai chez moi, seule, vieille et heureuse.

Прийшовши додому, втомлена, я ляжу на ліжко, будь-яке ліжко, штори плістимуть, як хмари.

Так пройде час.

І під моїми повіками пройдуть образи цього поганого сну, яким було моє життя.

Але вони мені більше не зашкодять.

Я буду вдома, одна, стара і щаслива.

Фрагм. 3. Новела «Chez moi» / «Вдома» зі збірки «Все одно»

Зазначимо, що твори Аготи Крістоф перекладені понад п'ятдесятьма мовами світу. Але українському читачеві доступна поки що тільки трилогія «Грубий зошит», видана у 2013 році видавництвом «Фоліо» та оцінена читачами як книга, від якої перехоплює подих.

Сучасні літературознавці (С.А. Джіанотті, Ш. Гайтс, А. Годар, І.Ю. Матвеева) вважають творчість Аготи Крістоф культурним і літературним феноменом угорської еміграції. Не заперечуючи цієї тези, ми воліємо все ж таки визначати Аготу Крістоф як письменницю франкофонії, а її твори як вельми цікаві зразки літератури французької мови.

Справді, література французької мови величезна, серед її представників такі все-світньо відомі постаті, як Семюель Бекет, Ежен Йонеско, Еме Сезер, Леопольд Седар Сангор, Маргеріт Юрсенар, Жак Брель, Жорж Сіменон, та багато інших талановитих митців. Письменники франкофонії пишуть французькою, не будучи французами. Французька мова або є їхньою рідною мовою (як для бельгійців Бреля та Сіменона), або вибирається ними вільно як мова їхньої творчості та самореалізації.

Агота Крістоф прийшла до письменництва французькою мовою, так би мовити, не за власним бажанням. Французька мова стала невід'ємною частиною її нової, «емігрантської» ідентичності: інша країна, інше життя, інше оточення, інша культура, інша мова. Французька мова стає спочатку загрозливим супротивником, адже вона, за свідченням Крістоф, вбиває її рідну мову. Крістоф до-

диться «протистояти», боротися, щоб «підкорити цю мову» [8, с. 24].

Показово, що до еміграції Агота Крістоф писала рідною угорською мовою і писала вірші, в еміграції вона пише французькою і пише драматургію та прозу. Віршів французькою в неї немає.

Під тиском обставин Аготі Крістоф довелося відновлювати свою ідентичність, прийняти чужу культуру, вивчити чужу мову, але саме завдяки цій мові вона зреалізувалася як письменниця, посівши гідне місце у світі літератури.

Висновки. Пам'ятаючи загальноприйняту, підтриману, зокрема, О.О. Потебнею [9], тезу про те, що мова є засобом та умовою формування думки, і з огляду на інтенсивний розвиток в останні десятиліття таких аспектів філології, як мовленнєва діяльність і проблеми тексту, воліємо наголосити на існуванні відповідних своєму часові ступенів висвітленості культурою будь-якого життєвого явища у творах – філософських, наукових, художніх.

У культурному різноманітті світу залучення кожної творчої особистості – філософа, науковця, митця-художника – у практику людської взаємодії стає потужним імпульсом у досягненні згоди.

Творчість і твори митців-інофонів, зокрема, художні тексти сучасної швейцарської франкомовної письменниці Аготи Крістоф, порушують стабільність стану нерозуміння/незнання та створюють нові значення/розуміння та когнітивні зв'язки, генерують творчі тенденції, які ведуть до зміни конотативного тону сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. NRI: Corporate Philosophy. URL: https://www.nri.com/en/company/c_philosophy (дата звернення: 13.05.2023).
2. Брюховецький В.С. Ліна Костенко: нарис творчості. Київ : Дніпро, 1990. 159 с.
3. Agota Kristof. L'Analphabète. Genève : Éditions Zoé, 2004. P. 21.
4. Rosanna GORRIS CAMOS, "C'est égal": fragments d'une identité éclatée, entre fiction et autobiographie, à propos des dernières parutions d'Agota Kristof, Variations autour d'Agota Kristof, Publiforum, n. 13, pubblicato il 02/12/2010, consultato il 13/05/2023. URL: http://www.farum.it/publifarum/ezone_articles.php?id=191.
5. Isaaks W. Dialogue: the Art of Thinking Together. Crown Business, 1999. 448 p.
6. Лотман Ю. Текст у тексті. Слово. Знак. Дискурс. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* Львів : Літопис, 1996. С. 428–441.
7. Gojko Adzic. Bridging the Communication Gap. Lnd : Neuri Limited, 2009. 284 p.
8. Agota Kristof. L'Analphabète. Genève : Éditions Zoé, 2004. P. 24.
9. Потебня О.О. і проблеми сучасної філології. *Збірник наукових праць АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні.* Київ : Наукова думка, 1992, 214 с.

REFERENCES

1. NRI: Corporate Philosophy Retrieved from: https://www.nri.com/en/company/c_philosophy (Last accessed: 13.05.2023).
2. Bryukhovetsky, V. (1990). Lina Kostenko: A Sketch of Creativity. Kyiv: Dnipro, 159 p. [in Ukrainian].
3. Agota Kristof (2004). L'Analphabète. Genève, Éditions Zoé, p. 21.
4. Rosanna GORRIS CAMOS (2010). "C'est égal": fragments d'une identité éclatée, entre fiction et autobiographie, à propos des dernières parutions d'Agota Kristof, Variations autour d'Agota Kristof, Publifarum, n. 13, pubblicato il 02/12/2010, consultato il 13/05/2023. Retrieved from: http://www.farum.it/publifarum/ezine_articles.php?id=191.
5. Isaaks, W. (1999). Dialogue: the Art of Thinking Together. Crown Business, 448 p.
6. Lotman, I. (1996). Tekst u teksti. Slovo. Znak. Dyskurs [The Text Within the Text: Word, Sign, Discourse]. Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky KHKH st. L'viv: Litopys, S. 428–441 [in Ukrainian].
7. Gojko Adzic. (2009). Bridging the Communication Gap. Lnd: Neuri Limited, 284 p.
8. Agota Kristof (2004). L'Analphabète, Genève, Éditions Zoé, p. 24.
9. Potebnia O.O. i problemy suchasnoyi filolohiyi [Potebnia O.O. and the Issues of Modern Philology]: zbirnyk nauk. prats' AN Ukrayiny, In-t movoznavstva im. O.O. Potebni. Kyiv: Naukova dumka, 1992, 214 s. [in Ukrainian].